

УДК 378.091.21:51

САМООСВІТНЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ

Юлія ДЕМЧЕНКО (Кіровоград)

У статті розкривається сутність і значення самоосвітньої компетентності в системі професійної підготовки майбутнього вчителя математики. Розглянуто і проаналізовано зміст понять «самоосвіта», «компетентність», «професійна підготовка», «самоосвітня компетентність» та досліджено взаємозв'язки між ними.

В статье раскрывается сущность и значение самообразовательной компетентности в системе профессиональной подготовки будущего учителя математики. Рассмотрены и проанализированы содержание понятий «самообразование», «компетентность», «профессиональная подготовка», «самообразовательная компетентность» и исследованы взаимосвязи между ними.

Ключові слова: самоосвітня компетентність, майбутній вчитель математики, професійна підготовка.

Постановка проблеми. За умов постійних соціально-економічних і політичних криз, особливо важливу і фундаментальну роль у житті людини відіграє вища освіта. На сьогодні для більшості молодих людей вона стає обов'язковим етапом у житті та виконує свою основну функцію – формування майбутнього спеціаліста. В державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI ст.») зазначено про необхідність удосконалення вищої освіти, зміни пріоритетів в її характері та змісті навчання з орієнтацією на самостійність особистості як передумову загальної культури, світогляду та морально-етичної спрямованості. У зв'язку з підключенням до Болонської декларації, процес навчання у вищій школі потребує змін. Важливим є не тільки управляти й оперувати інформацією, швидко приймати рішення, а й навчатися і розвиватися упродовж життя. На сьогодні перед освітою стоїть завдання сформувати у студента вміння вчитись, підготовки майбутніх учителів як високопрофесійних, компетентних спеціалістів.

Як говорить І. Бережна «школі сьогодні потрібен вчитель-патріот своєї держави з високим рівнем національної свідомості, вихований на засадах народної педагогіки, знавець історії, культури, повинен мати високий рівень професійної підготовки, широкий світогляд і ерудицію, педагогічні здібності, любити і поважати дітей володіти теоретичними знаннями психології. Це має бути людина з новим педагогічним мисленням, здатна до творчості, ініціативи, сміливості гідності... формування у дітей загальнолюдських цінностей» [1, с. 37]. На нашу думку у зв'язку з входженням України до європейського та світового соціокультурного простору, вимагає певних змін у підготовці майбутніх вчителів, а конкретніше формування в майбутніх вчителів, а саме математики, самоосвітньої компетентності. Саме самоосвітня компетентність є важливою характеристикою становлення та розвитку особистості, сприяє самостійному підвищенню його педагогічного потенціалу.

Аналіз досліджень і публікацій. Важливою стороною професійної підготовки майбутнього вчителя є професійний досвід. Ми підходимо до необхідності вивчення такого феномена, як «самоосвітня компетентність спеціаліста». Досвід – ґрунтоване на практиці чуттєво-емпіричне пізнання дійсності, єдність знань, умінь і навичок. Якщо педагог здатний застосовувати необхідний для діяльності запас знань, то можна говорити про його професійну компетентність [12, с. 190]. Аналізуючи педагогічні джерела слід сказати, що компетентність і досвід тісно пов'язані між собою.

В процесі професійної підготовки майбутнього вчителя математики повинна формуватися самоосвітня компетентність як система, яка, у свою чергу, є компонентом особистості в цілому. Для того щоб реалізувати таке завдання необхідно розробити відповідні системи організації навчально-виховного процесу у вищій школі. Вагомий внесок у розвиток системи та її застосуванні зробили В. Афанасьєв, Л. Берталанфі, І. Блауберг, В. Садовський. Слід зазначити, що вивчення компетентності у вітчизняній науці розпочалося значно пізніше, ніж у зарубіжній. Зарубіжні вчені пов'язують «компетентність» зі здібностями, потенційними можливостями виконувати певну діяльність. Водночас відмітимо, що вітчизняні науковці, аналізуючи проблему компетентності, розкривають зміст поняття через призму діяльності.

Саме тому поняття "компетентність", "професійна компетентність", "компетентність спеціаліста" вживається в наукових працях як синонімічний ряд, оскільки за своєю суттю пов'язані з готовністю виконувати трудову, професійну діяльність. У дослідженнях закордонних вчених актуальною стала проблема формування компетентного робітника (Д. Аллі, Ш. Деррі, Дж. Каллаган, Д. Щербі). Так, американський вчений Пол Хейдже виділяє три етапи розуміння поняття компетентності:

– перший (196-1970 рр.) – компетентність в освіті розуміється як проста демонстрація діяльності;

– другий – перехідний (1970-1990 рр.) – компетентність тлумачать як загальні навички, які визначають характер майбутньої діяльності або виконання певних дій;

– третій (починаючи з 90-х років ХХ ст.) – компетентності починають практикуватися як такі, що обов'язково потребують як елементів виконання, так і володіння людиною певними інтелектуальними, моральними та соціальними якостями [8, с. 31].

В роботах Н. Бухлової, Н. Воропай, А. Громцевої, М. Князевої, І. Наумченко, Г. Сухобської та ін. визначена сутність, функції, особливості поняття самоосвітньої компетентності.

Проблемі формування самоосвітньої компетентності студентів ВНЗ дисертаційні дослідження присвятили такі вчені Л. Вьюшкова, І. Зимня, О. Малихін, Р. Саїтова, Є. Чеботарева, І. Преображенська, О. Фоміна та ін. Самоосвіта є однією з багатоаспектних і невичерпних у психолого-педагогічній науці. В роботах А. Айзенберг, В. Буряк, Т. Климова, Б. Райський, М. Скаткін, Г. Серікова Є. Шукліна та ін. розглянуті історичні аспекти та досліджені шляхи та засоби формування потреби в самоосвіті. Питання самоосвітньої компетентності висвітлюється у широкому спектрі наукових праць, але між тим аналіз джерельної бази з теорії та методики професійної освіти свідчить про те, що проблема формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя математики в процесі професійної підготовки не була предметом дослідження.

Метою статті є визначення та дослідження становлення поняття «самоосвітня компетентність» в педагогічній літературі, проаналізувати чинники формування та розвитку самоосвітньої компетентності, визначення місця і ролі самоосвітньої компетентності в системі професійної підготовки майбутніх учителів математики (студентів).

Виклад основного матеріалу. У 60-70-ті роки ХХ століття почався підвищений інтерес до самоосвіти. На самоосвіту, як на один з видів компетентності фахівця завжди зверталася особлива увага. На сьогоднішній день ключовими поняттями в педагогіці є «компетентність» та «компетенція», «самоосвіта». Ми підходили до необхідності вивчення таких понять як «компетентність майбутнього вчителя математики» або «самоосвітня компетентність». Педагогічна наука, порівняно з іншими науками, почала пізніше займатися питаннями компетентності, зосереджуючи свої результати на дослідженні в сфері психології, філософії, соціології, математики і т.п. [13]. Розглянемо наявні в сучасній філософській і психолого-педагогічній науках

погляди на сутність поняття “компетентність”. Це поняття розглядається різними вченими і простежується досить неоднозначний підхід до визначення суті цього поняття. Поняття “компетентний” можна розглядати як “відповідальний, здатний” (від лат. *competentis*), тобто той, хто :

- знає, добре обізнаний, авторитетний, поінформований у певній галузі;
- той, хто володіє компетенцією [9].

Компетентність – складне особистісне утворення, що інтегрує відповідно до вимог певної діяльності знання, уміння, навички, особистий досвід її виконання, ставлення до процесу і результату, вона створює передумови для активних самостійних дій.

Компетенція – суспільна норма, вимога яка сама по собі не є характеристикою індивіда, нею вона стає у процесі засвоєння і рефлексії учня, перетворюючись у компетентність.

У словнику української мови визначено, ”компетентний” – це такий працівник, який має достатні знання у якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий, який ґрунтується на знанні, кваліфікований, має певні повноваження, повноправний, повновладний [11].

На думку експертів, компетентності включають :

1. Спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби,
2. Комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок.

Таке визначення, певною мірою, збігається з положенням українських науковців [5, с. 17], проте європейські експерти, насамперед, виходять з особистісних і соціальних потреб, задоволенню яких мають сприяти компетентність, при цьому вони підкреслюють три основні позиції, які можуть розвиватися й реалізовуватися при наявності ключової компетентності. Тож, спираючись на думку експертів Європи, визначаємо, що компетентність сприяє досягненню успіхів у житті, розвитку якості соціальних інститутів, відповідає різноманітним сферам життя.

Зазначимо, що зарубіжні вчені пов’язують “компетентність” зі здібностями, потенційними можливостями виконувати певну діяльність.

Аналізуючи матеріал можна стверджувати, що педагога не треба вчити, треба тільки створити певні умови, щоб майбутній вчитель свою майстерність підвищував сам. Найчастіше самовдосконалення вчителя математики, тай в загалі вчителя відбувається з власної ініціативи, індивідуально. Майбутньому вчителю математики треба зрозуміти, що вивчиш, те і буде твоїм. Саме в університеті починається та формується майбутній спеціаліст, тому треба зрозуміти і готувати себе до цього. Майбутній педагог вчиться сам, шукає себе. Особливу актуальність набуває проблема саморозвитку, самовиховання майбутнього вчителя, які володіють предметними знаннями по обраній спеціальності, професійною компетентністю, розвинутими здібностями до самостійності та творчості. Набути компетентності можна лише при самостійному пошуку знань, в процесі самостійної діяльності. Одним із чинників успіху майбутнього вчителя математики у професійній підготовці є

його професійні психолого-педагогічні якості. Важливим аспектом виступає психологічна готовність студентів до вчительської діяльності.

На думку А. Хуторского, метою освітньої діяльності в контексті компетентного підходу є оволодіння самоосвітньою компетентністю, яка являє собою «сукупність знань, умінь, навиків і досвіду діяльності учня, необхідних для здійснення особистісно і соціально визначеної продуктивної діяльності» [14, с. 141]. Самоосвітня компетентність знаходиться в системі професійної підготовки майбутнього вчителя математики. Вона є одним із критеріїв оцінки якості майбутнього вчителя, виступає показником його професійної готовності [15].

Самоосвіта є необхідним коренем життя людини. Тобто самоосвітня компетентність – це творення людиною самого себе. Так на думку М. Холявінської самоосвіта чи самовиховання – це формування людиною себе свідомо й бажано, відповідно до поставленої мети.

У «Педагогічні енциклопедії» зазначено, що самоосвіта – це «освіта, що набувається поза навчальним закладом, шляхом самостійної роботи».

У тлумачному словнику С. Гончаренко визначає самоосвіту як освіту, „яка набувається в процесі самостійної роботи та проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі... Основним засобом самоосвіти є самостійне вивчення літератури. Джерелами самоосвіти служать також засоби масової інформації [3, с. 296].

Під самоосвітою А. Громцева розуміє цілеспрямовану, самостійну пізнавальну діяльність з удосконаленням тих знань, які є, та придбанням нових професійних і освітніх знань [4].

Авторка М. Князева говорить, що самоосвіта – це є творча робота з розвитку особистості, поглиблення світорозуміння, освіта себе, тобто творення своєї особистості, поглиблення світорозуміння. Також вона стверджує, що без самоосвіти не має саморозвитку, а без саморозвитку – самоосвіти [6].

В педагогіці під самоосвітою розуміють спеціально організовану, самодіяльну, систематичну пізнавальну діяльність, спрямовану на досягнення визначених особистісно і суспільно значущих освітніх цілей: професійних запитів та загальнокультурних, підвищення професійної кваліфікації. Г. Коджаспірова також вважає, що все людське життя є джерелом постійного саморозвитку і самоосвіти [7]. Сучасні дослідники розглядають самоосвітню діяльність як механізм розвитку особистості.

Основними якостями особистості, які відображають особливості самоосвітньої компетентності є такі:

1) компетентності, що реалізують здатність і бажання вчитися все життя як основа безперервної підготовки у професійному плані, а також в особистому і громадському житті;

2) компетентності, пов'язані з виникненням суспільства інформації, володіння новими технологіями, розуміння їхнього застосування, їхньої сили і слабості, здатність критично ставитись до інформації та реклами, що поширюється у засобах ЗМІ [16, с. 18].

У переліку, який наведений Радою Європи, де визначено п'ять груп ключових компетентностей:

- соціальні,
- полікультурні,
- інформаційні,
- самоосвіти, самовдосконалення та саморозвитку,
- продуктивної та творчої діяльності.

Розглянемо декілька підходів науковців до визначення самоосвітньої компетентності.

І. Преображенська зазначається, що *самоосвітня компетентність* – це особистісно-професійна якість спеціаліста, яка виявляється в його здатності до постановки мети та завдань самоосвітньої діяльності, орієнтування в інформаційно-професійному просторі, вироблення власної системи самостійної пізнавальної діяльності, до вибору та ефективному застосуванню сучасних засобів інформаційної підтримки самоосвіти [10].

Н. Воропай розглядає *самоосвітню компетентність* як одну з важливих складових життєвої компетентності, яка являє собою систему здібностей, що забезпечують особистості можливість успішно вирішувати життєві завдання, успішно здійснювати свою життєдіяльність у всіх її проявах [2, с. 31].

Н. Бухлова в своїх працях уточнює поняття самоосвітньої компетентності, також обґрунтувала ідею підготовки вчителя до формування самоосвітньої компетентності учнів. Вона стверджує, що *самоосвітня компетентність* – це інтегрована якість особистості, що характеризує її здатність до систематичної самостійно організованої пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на самоосвітніх навичках та вміннях, мотивах, інтересі до самовдосконалення, спрямованості на освіту впродовж життя. Пропонує розглядати самоосвітню діяльність як сукупність декількох «само»:

- Самооцінка – вміння оцінювати свої можливості;
- Самооблік – вміння брати до уваги наявність своїх якостей;
- Самовизначення – вміння вибрати своє місце в житті, в суспільстві, усвідомити свої інтереси;
- Самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми самоосвіти, планувати, організовувати робоче місце та діяльність;
- Самореалізація – реалізація особистістю своїх можливостей;
- Самокритичність – вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи;
- Самоконтроль – здатність контролювати свою діяльність;
- Саморозвиток – результат самоосвіти.

Структура самоосвітньої компетентності являє собою цілісний інтегративний механізм (конструкт), що включає в себе рефлексивний, процесуально-інформаційний, організаційний, мотиваційно-ціннісний компоненти [16]. Шляхом досконалої організації самоосвітньої діяльності постійно удосконалюється професійна майстерність вчителя і, як наслідок, формується авторитет педагога серед учнів, батьків, колег. Творчо працюючий педагог сам створює свій особистий імідж. Крім того оволодіння новими освітніми технологіями надає можливість професійного розвитку та

становлення вчителя, який буде конкурентоспроможним на ринку праці та задовольняти потреби сучасного суспільства.

Аналіз досліджень дозволяє зробити висновок про актуальність визначеної нами теми, недостатність і неоднозначність її розв'язання, та необхідність подальшої розробки. Перспективи дослідження у даному напрямку вбачаємо у розкритті педагогічних умов, які необхідні у розробці методики формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя математики в процесі професійної підготовки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бережна Г. Виховання майбутнього вчителя – носія національних цінностей і загальнолюдських надбань / Г. Бережна // Все для вчителя. – 2003. – № 26. – С. 37–43.
2. Воропай Н. Становлення поняття «самоосвітня компетентність» у науково-методичній літературі / Н. Воропай // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Теорія і практика навчання та виховання ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – Серія 17. – С. 27–32.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К., 1997. – С. 296.
4. Громцева А. К. Самообразование как социальная категория : учебно-методическое пособие по спец. курсу / А. К. Громцева. – Л. : ЛГПИ, 1976. – С. 23.
5. Єрмаков І. С. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для ХХ ст. / І. С. Єрмаков // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. – К., 2000. – С. 18–19.
6. Князева М. Л. Ключ к самосознанию / М. Л. Князева. – М. : Молодая Гвардия, 1990. – С. 49.
7. Коджаспирова Г. М. Культура профессионального самообразования педагога / Г. М. Коджаспирова. – М., 1994. – С. 69.
8. Локшина О. І. Становлення «компетентнісної ідеї» в європейській освіті / О. І. Локшина // Реалізації європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України : матер. методологічного семінару. – К. : Пед. думка, 2000. – С. 19–33.
9. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / за ред. І. І. Козубовської, І. І. Мигович. – Ужгород, 2001. – С. 250
10. Преображенская И. Н. Формирование самообразовательной компетентности студентов художественно-графических специальностей (на материале дисциплин информационного цикла) : дис. ... кандидата пед. наук. : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И. Н. Преображенская. – Воронеж, 2008. – 205 с.
11. Словник української мови / за ред. М. Л. Мандрика. – К. : Наукова думка, 1973. – 840 с.
12. Смакота Л. Складові професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів / Л. Смакота // Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград, 2005. – Вип. 63. – С. 189–193.
13. Хлызова Н. Ю. Интерпретация понятий «компетентность» и «компетенция»: к проблеме систематизации научной терминологии / Н. Ю. Хлызова // Медиаобразование: от теории – к практике / сост. И. В. Жилавская. – Томск : НОУ ВПО ТИИТ, 2008. – Ч. 2. – С. 154–161.
14. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения / А. В. Хуторский. – СПб. : Питер, 2004. – 541 с.
15. Чеботарева Е. С. Самообразовательная компетентность будущих специалистов как критерий его качества подготовки [Электронный ресурс] / Е.С.Чеботарева // Ученые записки : электронн. науч. журнал Курского гос. ун-та. – Курск : Изд-во КГУ, 2008. – № 5. – Режим доступа к журн.: <http://www.scientific-notes.ru/>, свободный.

16. Чеботарева Е. С. Информационные технологии в развитии самообразовательной компетентности студентов [Электронный ресурс] / Е. С. Чеботарева. – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2008/Kursk/II.html>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Демченко Юлія Миколаївна – аспірантка кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, методист навчального відділу (приймальна комісія) Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: проблема формування самоосвітньої компетентності майбутніх вчителів математики.